

L'aventura intel·lectual d'En Jordi Bilbeny

Autor: Ramon Panyella

Data de publicació: 16-07-2018

Parlament d'En Ramon Panyella a l'acte de presentació del llibre d'En Jordi Bilbeny «Inquisició i Decadència» al Centre Cívic de la Barceloneta, a Barcelona, al 14 d'abril del 2018.

Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI. La passió pel coneixement i la recerca de la veritat, l'aventura intel·lectual d'En Jordi Bilbeny[1].

Bona tarda. Començaré en un to més personal per dir que sóc aquí, a la presentació del nou llibre d'en Jordi Bilbeny, sobretot per "donar fe" de l'estima personal que li tinc. Amic de fa molts anys, des del temps d'estudiants de filologia a la Universitat, amb en Jordi hem compartit moments intensos de vida. Per exemple, em plau de recordar molt especialment una travessa a peu, un agost de mitjan anys 80 del segle passat, per la Serra de Tramuntana de Mallorca, des de Palma fins a Pollença. Una d'aquelles experiències que deixen marca i formen part d'una memòria compartida inesborrable que va estrènyer la nostra amistat per sempre més, per temps que després haguem pogut estar separats sense gaire contacte.

A la meua amistat també s'hi suma una admiració i reconeixement intel·lectual. En Jordi Bilbeny és una persona lliurada en cos i ànima a la recerca del coneixement, i és objectivament un home savi, però que ha forjat una imatge ben lluny de la del savi pedant pagat de si mateix que busca l'aplaudiment dels altres com a confirmació del seu estatus i aliment de la seva vanitat. La malaguanyada Patrícia Gabancho deia que en Jordi tenia un punt d'asilvestrat, i potser sí, però això l'humanitza, perquè, si no, un home savi com ell seria insuportable. Al llarg de la seva trajectòria intel·lectual, en Bilbeny s'ha dedicat a molts temes i en cada cosa que ha fet –en cada cosa que fa– mai no s'hi posa pas per poc, ben al contrari, ja que sembla que li vagi la vida: un joc intel·lectual de tot o res. Perquè al costat d'aquesta pulsio irrefrenable pel coneixement, hi ha també una recerca de la veritat en tot allò que fa en el camp intel·lectual. I així, tant quan s'acara a les coses menudes[1] com a les més grans, l'actitud sempre és la mateixa: la de l'esperit lliure que vol anar al fons de les coses de forma honesta per, si és possible, extreure'n un coneixement nou, una veritat que il·lumini amb nova llum l'objecte, que no ens deixi indiferents, que ens trasbalsi i, en darrer terme, ens

transformi.

L'assumpció de riscos és un altre dels trets que caracteritza en Jordi Bilbeny. El risc de moure's a contracorrent dels llocs comuns i de les veritats universals establertes des de qualsevol forma de poder –per exemple el de la historiografia i la crítica oficials–: el poder que silencia, ignora, i, en el pitjor dels casos, esclafa amb l'escarni, la burla i la desqualificació de la veu dissident. En Bilbeny, doncs, incorpora el risc també com a condició necessària d'un projecte intel·lectual que vol trencar els límits del que és possible pensar i dir.

Llibertat d'esperit, saviesa, passió pel coneixement, recerca de la veritat i risc defineixen el perfil intel·lectual del meu amic, i el seu nou llibre que avui ens aplega aquí, *Inquisició i Decadència*, com tots els de l'autor, respon sens dubte a aquest impuls vital i intel·lectual que acabo de dibuixar i alhora marca no el final però sí la culminació de molts anys de recerca innovadora a l'entorn del període que la historiografia literària catalana durant molts anys ha anomenat amb el terme "Decadència".

No és ara el moment ni el lloc per resseguir de forma exhaustiva la història i la crítica d'aquest concepte historiogràfic. Només alguns apunts. "Decadència", per referir-se al període històric comprès entre el segle XVI i primers del XIX és un concepte creat, com a construcció ideològica, pels escriptors romàntics de la primera generació de la Renaixença i divulgat posteriorment per les successives generacions d'historiadors ben bé fins a finals del segle XX. El terme, en efecte, esdevingué plenament operatiu i es fixà com a categoria historiogràfica acceptada unànimement per l'acadèmia sobretot de la mà de l'historiador Antoni Rubió i Lluch a primers del segle XX en el marc dels Estudis Universitaris Catalans, d'on era professor. Diversos fets de caire polític, cultural, socioliterari i sociolingüístic es presentaven com a proves i raons incontestables per explicar la Decadència de la literatura catalana i, per tant, de la producció d'obres en aquesta llengua. Ben establert el concepte i les presumptes raons d'aquesta davallada, el terme, com he dit, esdevingué operatiu i acceptat per la nostra comunitat científica i s'instal·là també en l'imaginari de la societat. El concepte va començar a entrar en crisi a partir del darrer terç del segle XX. Als anys 70 diversos estudiosos (Joaquim Molas i Joan Fuster, entre d'altres) el posaran en qüestió. Molas, va deixar de fer-lo servir en els seus esquemes descriptius en benefici de termes menys connotats de tipus estètic (renaixement, barroc, etc) i Joan Fuster, en l'article que va escriure per a la Gran Enciclopèdia Catalana, en feia una crítica severa i també apostava, com Molas, per una terminologia estètica més neutra per referir-se a la literatura d'aquells segles.

Aquest procés de revisió i crítica del terme «Decadència» es concreta a les darreres dècades del segle XX, en el context d'expansió dels estudis superiors de literatura catalana i de consolidació de la recerca universitària. Avui, «Decadència» és un terme que els investigadors i especialistes del període no fan servir. El nou paradigma oficial sobre la literatura catalana de l'Edat Moderna, forjat sobretot pels estudis del professor de la Universitat de Girona Albert Rossich i els seus deixebles, recusa el terme per fals i es nega que hi hagués hagut una Decadència de la literatura en llengua catalana. Escriu el professor: "La idea de Decadència amagava la vitalitat i la complexitat de la literatura de l'edat moderna (...) i impedia explicar amb naturalitat l'evolució de la literatura catalana". No sé què vol dir exactament "explicar amb naturalitat". Segurament es refereix a la necessitat d'explicar sense apriorismes ideològics o estètics, sense prejudicis d'escola, la literatura en llengua catalana produïda a Catalunya en l'època moderna. Sigui com sigui, a la Universitat des de fa molts anys no es parla de Decadència com a període històric de la nostra literatura sinó de Literatura del Renaixement, del Barroc, de la Il·lustració o Neoclàssica. Una opció que a mi personalment em sembla encertada des del punt de vista científic i acadèmic.

És en aquest context de revisió i recusació de la idea de Decadència on cal situar la recerca d'en Jordi Bilbeny, centrada en el tombant del XV al XVI i principalment en el Cinc-cents. Però ho fa –probablement no podria ser d'una altra manera– per poder actuar amb la llibertat intel·lectual que s'imposa, des d'una posició doblement excèntrica. D'una banda, la del lloc: des de fora la Universitat (no l'hi han volgut, però faltaria saber si ell hi voldria haver estat), sol amb l'emparedat de la institució creada per ell mateix; i d'altra banda, la del punt de vista, l'òptica des de la qual interroga els fets, que no és només literària sinó també política, i per tant ideològica. En darrer terme, la posició on se situa com a investigador demostra una comprensió nítida i segura de com s'han d'estudiar els fenòmens literaris si es vol arribar a entendre'ls i interpretar-los bé: cal inserir-los dins la dinàmica del joc de relacions polítiques i socials que interactuen amb el fet estrictament literari i estètic (o que directament hi actuen a sobre). Des d'aquesta posició, i sumant-hi el gran coneixement factual i documental que té sobre el període que investiga i també, diguem-ho, la dosi necessària de raure i coratge, en Jordi Bilbeny sap identificar de forma precisa quin és el problema que s'ha d'explicar. És a dir: el problema no és tant la davallada en la producció literària culta en llengua catalana durant el Cinc-cents i posteriorment, sinó el perquè aquesta esdevé de forma tan sobtada i ràpida en pocs anys en un context que és de prestigi literari, cultural i polític de la llengua catalana, no només local sinó també internacional. Un context, doncs, que no podia fer preveure de cap manera aquesta ensulsiada ex abrupto ni, correlativament, el floriment d'una escola valenciana en llengua castellana. I és davant aquesta paradoxa que en Bilbeny sap en i amb la seva recerca formular les preguntes adequades, aportar-hi solucions, respostes plausibles i convincents o, pel cap baix, mereixedores de ser escoltades i

La tesi d'en Jordi Bilbeny és simple de formular (i, només aparentment, coincideix amb la que defensa la historiografia oficial), però complexa per les seves implicacions: l'anomenada Decadència (els inicis d'aquesta per ser més exactes) no va existir. Les obres hi eren i la voluntat dels autors d'usar la llengua catalana també. El que va existir fou una operació d'Estat, articulada per mitjà de les lleis de censura reials i les de la Inquisició, que va actuar en contra d'aquestes obres i voluntats, usurpant-les, manipulant-les o, simplement, fent-les desaparèixer. Es tractaria, doncs, d'una operació de control polític i ideològic de gran abast que, en el seu llibre, en Bilbeny documenta, en cada un dels capítols, des de la veu mateixa dels qui, directament o indirecta, en foren víctimes. Cito del final del prefaci del llibre: "He construït el llibre amb la veu dels contemporanis i dels testimonis presencials perquè siguin ells el guia, la veu i la llum de les meves reflexions i ara de la vostra lectura".

I, justament, d'això es tracta, de llegir el llibre, perquè és un estudi important des del punt de vista historiogràfic i intel·lectual pel coneixement que aporta, pels nous interrogants que ens planteja. O en d'altres paraules: és un llibre que tothom interessat per aquest període de la nostra cultura literaria hauria de conèixer i llegir perquè ben ambiciosament en Jordi Bilbeny el situa enmig de tres debats que s'interrelacionen: el debat historiogràfic sobre la mal anomenada Decadència, que el llibre il·lumina amb una llum inèdita ben potent que revela una dimensió desconeguda o ignorada del problema; el debat polític-ideològic, perquè l'estudi conté una denúncia clara de l'imperialisme espanyol que comença a néixer al segle XVI i de les malifetes que són consubstancials a tota forma d'opressió d'un poder autoritari (avui ho vivim); i, finalment, el debat sobre el poder: em refereixo concretament al poder aplicat a la construcció i producció de discurs, tant en el context de l'època estudiada com en el marc del món contemporani: què es pot dir? Qui pot dir què? Com es pot dir? On i quan es pot dir? És clar que la recerca i les conclusions d'en Jordi Bilbeny desafien el monopoli dels qui dominen el discurs i, pel cap baix, pugna per instaurar un nou marc de veritat, un nou poder discursiu.

Aquest llibre, per altra banda, és apassionant de llegir. Hi trobem el que podríem anomenar l'estil Bilbeny: un tipus d'assaig que conjumina perfectament l'erudició amb l'amenitat; la passió per l'objecte d'estudi amb el rigor en l'exposició de dades, en la presentació del corpus documental amb el qual treballa, que se sotmet sempre a la interpretació valenta, que no vol dir arbitrària ni estraforària (com alguns potser voldrien), sinó justa i ben argumentada. De raons per a la lectura del llibre d'en Jordi Bilbeny, doncs, n'hi ha a bastament. No cal que li donem la raó sempre i en tot, simplement se'ns demana de llegir-lo, com una forma de respecte i consideració cap a la seva enorme i rigorosa feina.

I acabo amb la formulació d'un desig i l'agraïment de rigor: el desig que els estudis d'en Jordi Bilbeny sobre la literatura catalana de l'Edat Moderna passin a engruixir les llistes de les bibliografies que els professors universitaris passen als seus estudiants. En Jordi ho mereix i un debat intel·lectual que es vulgui obert i productiu ho necessita (i tinc la certesa que a l'Acadèmia saben que en Bilbeny té molta més raó que la que en públic estan disposats a reconèixer). I l'agraïment, que el diré amb les paraules amb què la teva estimada Patrícia Gabancho tancava el pròleg al teu sobre la sardana i les bruixes, i amb les quals, sense pretendre-ho, també s'estava descrivint a ella mateixa: "Li hem d'agrair la constància a fer-se preguntes, a proposar-nos-les, a trobar les respostes. A construir una Catalunya diferent." Doncs, això. Gràcies, Jordi Bilbeny i, in memoriam, gràcies també, Patrícia.

Ramon Panyella

[1] Aquest text es el que vaig seguir en la presentació del llibre a Barcelona el 14 d'abril de 2018. S'hi han fet uns alguns ajustaments de cara a la lectura però conserva algun tret discursiu propi de la situació comunicativa per a la qual va ser creat.

[2] D'entre les coses menudes que en Jordi ha fet i que formen part de la seva prehistòria intel·lectual, hi ha petites joies, i ara en voldria, tot just, esmentar-ne algunes que potser han quedat eclipsades per tot el que ha fet posteriorment. Em refereixo, per exemple, als seus estudis sobre l'independentisme d'en Salvat-Papasseit, la narrativa de Lluís Ferran de Pol o la pedagogia d'en Paulo Freire.